

Критиката като изкуство да сътвориш живота според есеистиката на Оскар Уайлд

Цветелина Цветанова

Abstract: *Criticism – a Form of Art, which Creates Life, in the Essays by Oscar Wilde:* This article discusses Oscar Wilde's views about criticism as a form of Art, which creates one's life. At the same time, the article traces the various influences on the author, as well as the theses of his essays "The Critic as Artist", "The Decay of Lying". The aim of the Critic is to correct the imperfections of reality, turning the latter into Art.

Keywords: criticism, art, aestheticism, style

ВЪВЕДЕНИЕ

Есеистичните текстове на Оскар Уайлд са обект на изследване от чужди и български литературоведи и естетици. Възгледите му за критиката като изкуство са формирани в интересната епоха на декадантската литература в Европа. Те са следствие от висока ерудиция, начетеност и любопитство извън рамките на времето, в което Уайлд живее.

Античната философия на Платон и Аристотел, които Уайлд често цитира, довежда у него интерес към идеалното, света на душата като свят на истинния живот, както и до концепциите за изкуството като самостоятелност, независеща от категории във от самата нея.

В есетата (*"Критикът като художник", "Упадъкът на лъжата", "Перо, четка и отрова", и др.*) много често са цитирани философите Пирон, Юдей Фило, китайският мъдрец Кунг Фу Тце, гръко - римските поети, историци, биографи Лукиан, Хелиодор, Теокрит, Сенека, както и многобройните имена на римски императори. Всичко това говори за целенасочен интерес към старината и по-специално доказва, че Уайлд добре познава възгледите за изкуството, разбирано в широкото понятие на старогръцкото *"техне"*.

Елизабетинската епоха и Шекспир, към които също засвидетелства сериозен интерес, са повече артистична маска, която е нужна на естета, поради убедеността му, че нравите във Викторианската епоха са упадъчни и зад външния блясък стои фалш и безнравственост.

Викторианската епоха, белязана с името на принцеса Александра Виктория, се полага във времето от 1830 до 80-те г. на XIX, когато обществено - политическата действителност предизвиква появата на по-дръзки творци, наричани модернисти. В началото това е време много повече на културен подем, отколкото признават отрицателите му. Публичното пространство си поделят периодични списания - седмичници, месечници, които увеличават своя тираж и си осигуряват все по-широк читателски интерес.

По аналогия с древногръцкия Атенеум, където се срещат философи, поети, учители и ученици, в Англия през 1830 е създаден клуб *"Атенеум"* около списание *"Атенеум"* на редактора Хенри Стеблинг. Ако първоначално в Англия е разпространено схващането, че творецът трябва да е енциклопедична личност (биологът Дарвин разбирал от поезия, математикът Луис Карол пишел детски книжки, поетите били компетентни в областта на икономиката), постепенно чрез страниците на *"Атенеум"* започват да се дистанцират изкуства и наука, а скоро след това се профилират и периодичните издания. Наред със сериозните *"Единбург ревю"*, *"Ейнсуърд мегазин"*, *"Куортърли"* излизат и списания с претенции за достъпност и развлекателност.

До 1875 г. литературният живот е белязан с разнообразие на стилове, като това многообразие е резултат от динамиката на целия бързо променящ се период. Икономическият подем в Англия не съответства обаче на политическа стабилност.

Дизраели деля хората на бедни и богати, като смята, че просвещението на аристокрацията ще закрепят господството на нацията. Дикенс определя времето с думите: *"Половината от човечеството не знае как другата половина умира"*. В това време на обществени сътресения, когато дори Кралската институция не е стабилна, критиката - като оценка на действителността, намира основание за своето развитие, наред с художествената литература.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Естетическият утопизъм (Лазарова 1986,), който споделя Уайлд под комплексното влияние на Джон Ръскин/ теоретик на прарафаелитите/, на Уолтър Пейтър, чиито есета са за Уайлд „библия на красотата“, Маларме, Гонкур, Готие, Бодлер, прераства в естетическа философия, разбираана в нуждата от естетизация на всички сфери на битието. Нужда, породена от сблъсъка на творческата активност на субекта с антиестетизма на реалния живот. (Лазарова 1986) Или иначе казано - в изкуството О. Уайлд вижда единствения коректив на действителността. То, за разлика от нея, може да бъде съвършено.

"Принципът на моята нова естетика е в това, изкуството никога да не изразява нищо друго освен себе си, а не (да се основава) на гибелната връзка между форма и съдържание." (Уайлд 1982:18,34).

Отричайки правото на епоха, морално - социална среда или с други думи - на действителността да бъде основание за творчество, Уайлд точно като всички представители на модернизма демонстрира неприемането на опорочената действителност като повод за творчество. Отказвайки да коментира своето време, той реално заявява отношението си към него. Това е неговият естетически бунт, а физическата му реакция срещу съвременниците личи в скандалното предизвикване на утвърдения морал.

Реалността, която Уайлд предлага в замяна на компрометиралата се действителност, е дистантната реалност на един мъртъв свят, изчистен от *"скептицизъм и теология"*. Разбирането на естетата е, че времето вгорчава изкуството с това, че касае хората. Ако бъде разбран така, Уайлд не изглежда толкова утопичен (Лазарова 1986) и ако във възгледите му се открива нравствен nihilизъм (Григорова 1972), то той е основателното пренебрегване на време с фалшив морал и порочна ценностна система.

Уайлд вижда в критиката вид изкуство със свои съдържание и форма, а в критика- единствения способен да открие и оцени естетичното. В разбиранията на Уайлд на критика е отредена месианската роля. Компрометираната действителност изисква корекция. Критиката е онази пророя на творческия дух, която трябва да превърне неестетичното в естетично, подлагайки го на преценка.

"Духът е маята на модерния живот и ако той е допотопен, то е защото потопаът тепърва предстои".

Заради възгледите за критиката като изкуството западната критика приема, че *"Критикът като художник"*, *"Упадъкът на лъжата"* и *"Душата на човека през социализма"* са истинските открития на Уайлд.

Поводът за написването на първите две есета в качеството им на теоретични манифести (за разлика от стила, в който са издържани есета като *"Истината на маските"*, *"Перо, четка и отрова"*, *"Впечатлен ия от Америка"*, *"Сценографията на Шекспир"* и мн.др.) е реална полемична ситуация, в която попада О. Уайлд.

Деветдесетте години на XIX в. художникът Уиелър вдига голям шум около т.нар. *"изтъркана тема - естетизма"* като обвинява Уайлд в плагиатство на негови идеи. На страниците на *"Sun"*, *"The world"* и *"Truth"* се провежда дебат. На

обвиненията на Уистлър Уайлд отговоря с: *"Уистлър не разбира нищо от критика"* и пише есето: *"Критикът като художник"* (Ellman, с.304- 353). Цялото есе става декларация срещу обвиненията на Уистлър и доказателство за това е мистифицираният отговор в есето:

"Такива обвинения идват или от безцветните устни на насилието или от смешните усти па тези, които нямат нищо собствено и които си представят, че могат да спечелят репутация с богатство, което плачат, че са им откраднали." (Уайлд 1982)

Според писателя конфликтът тръгва от тезата на Готие: *"Преди Юлиус II не съществува критика на изкуството"*

В есето се разиграва ситуация, където едното от действащите лица - Ърнест, излага доводите на Уистлър, а другото - Джилбърт - пресъздава позициите на Уайлд, позиции, които се потвърждават на страниците на списанията, в които се развива полемиката: *"Гърците са нация от критици"*. Зад това становище съответно стоят естетическите постановки на Уайлдовите преподаватели Саймънс и Пейтър.

През 1864г. професорът по поезия Матю Арнолд издава лекции под заглавие *"Ролята на критиката сега"*. (Почти аналогично е заглавието *"Истинската роля и стойност на критиката"* -първи вариант на *"Критикът като художник"*). Там Арнолд отбелязва:

"Целта на критиката е да се види обекта, както той истински съществува в реалността" (Ellman 1988)

За Арнолд критикът е в подчинено положение спрямо изследвания обект.

Девет години по-късно Пейтър, в книгата си *"Изследвания върху историята на Ренесанса"*, допълва Арнолд:

"Първата стъпка е да видиш обекта, както той истински съществува, за да оцениш неговото въздействие, да го оразличиш и да осъзнаеш същността му изолирано от другите обекти" (Ellman 1988)

Пейтър оценява работата на критика като по-важна точно от гледна точка на естетиката във възможността, прилагайки естетически критерии, критикът да изолира, да индивидуализира обекта, да признае неговата лична естетическа стойност на базата на многото.

Уайлд надминава и двамата си учители, преминавайки границата на реалното:

"Целта на критиката е да види обекта такъв, какъвто не е. Много по-сложно е да се анализира даден обект, независимо дали е от естетическо естество или не, отколкото да се направи"

Този възглед освобождава критика от подчинение, защото, както писателят иска независимост на преживяванията, така и критикът иска независимост от книгите, за които пише (Уайлд 1982: с. 94)

За Уайлд критиката е нещо повече от професионална дейност. Тя е светоглед, начин на мислене и на общуване със заобикалящия свят. Тя е до голяма степен качество на личността, а в случай на недоразвитост на това качество, Уайлд дава модел на подражание:

"Гърците са нация от критици. Задължени сме им най- много за критическия дух, с които подхождат към религия, етика, метафизика, политика, образование, изкуство" (Уайлд 1982)

Този критически дух е усетът за стил. (Уайлд 1982: с.82) Притежава ли стил, критикът притежава и естетически критерий:

"За да се разбере сортът и качеството на виното, не е наложително да се пресуши бъчвата. Десет минути са достатъчни, ако човек притежава чувство за стил" (Уайлд 1982)

Естетският му бунт срещу действителността на Англия от XIX в. личи и в думите:

"Във век, лишен от критика, изкуството е или закостеняло, или не съществува изобщо." (Уайлд 1982:с.81)

Тази му убеденост идва не от липсата на критика изобщо, а от убедеността, че съществуващата е псевдокритика, угодническа критика, критика без критерии от естетическо естество. А това според естетата е непростим грях. Още повече, че в своята същност критиката не търпи външни на естетическото намеси.

"Висшата критика е по-творческа от самото творчество, след като не позволява да я третират с никакъв външен критерий; сама по себе си и спрямо себе си тя е предел" (Уайлд 1982: 90)

В "Критикът като художник" Уайлд профилира дейността на критика. Висше негово призвание е да бъде художник, разбирано в смисъл творец. Тогава той регистрира единствено личните си впечатления и посредством избрания стил вдъхва истина на своите интерпретации. С разбирането, че "истинската автобиография е автобиография на душата", а душата, духът са приоритет на критиката, Уайлд повлиява на поколения модернисти. (Сирак Скитник : 33)

Друго е разбирането за критика - интерпретатор. Той е в състояние да замени "синтетичното въздействие на художественото произведение като цяло, с анализ на творбата". Това е по-ниското ниво на критика, но то също крие възможности за талантливия интерпретатор. Колкото е по-силна неговата индивидуалност, толкова по-убедителен и истински може да бъде анализът, който прави.

И в двата случая критикът запазва независимост и свободата, която стои пред него, отчасти е аналогична с тази на престъпника, разбиран в смисъл на престъпващ морала.

В "Перо, четка и отрова", в "Упадъкът на лъжата" и в "Критикът като художник" Уайлд нееднократно се спира на образа на човека престъпник. Търси неговата значимост както в гръко-римската епоха, така и в непосредствената си действителност (Томас Уейнрайт)

В "Перо, четка и отрова" Уайлд пише:

"Обстоятелството, че един човек е убиец, изобщо не противоречи на творческите му способности. Несъвместимост между престъпление и култура не съществува. Не сме в състояние да преработим цялата човешка история, за да задоволим моралното си изискване как би трябвало да е устроен светът" (Уайлд 1982:18,34).

Уайлдовото разбиране за грях поставя в нова плоскост отношението между естетика и етика. Традиционно е схващането за естетичното като позитивно, благородно, макар че това са категории на различни науки. Уайлд всъщност поставя акцент върху границата между двете - нещо известно, но позабравено. Неговото стряскащо новаторство , това, което обществото не приема заради скандалност, на практика е припомнянето, че естетичното не зависи от етическите категории, т.е. не изключват онези от тях, които по някакъв начин могат да станат повод за естетизация.

"Това, което обществото нарича грях, е основният елемент на прогреса. Грехът обогатява изживяванията на човечеството "

Вероятно благоговеееното на Оскар Уайлд пред Античната култура е само доказателство на такава теза. Интересът му към личности като Нерон и Тиберий е равнозначен на разбирането му за греха като оплождащо начало. Почти развратният хедонизъм на Стария свят довел след себе си не Божие проклятие, както е прието да се схваща, а Божие озарение и съвършено културно наследство. Претрупването с веществени следи от това време, което изпъстря страниците на есетата и на романа „Портретът на Дориан Грей“, търси атмосферата не на керамиката и златото, а на заразяващото оплодително вдъхновение, довело до създаването на шедьоври.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В разбиранията си за греха и за творческата свобода на критика Уайлд е оригинален и са верни думите на Холфдан Лангаард, че "целта на този творец е да революционизира не само английското изкуство, но и самото мислене на епохата.

В изследването си „Естетика на парадокса или ролята на парадокса като естетическо оръжие“ Лазарова 2009 / Ерика Лазарова твърди, че Уайлд на практика защитава тезата за „естетическата безкористност на изкуството“, във от социалните ограничения, цензурата, политическата епоха, дори школската ученост, която прави човека педант, но не и творец, умеещ да разбира и да се радва на живота.

В този комуникативен контекст разбиранията на Оскар Уайлд за критиката като изкуство да сътвориш живота са актуални във всяко време.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Георгиев 1982:** Георгиев, Н. Критикът като парадоксалист. – В: Лит. Фронт, 1982, 21
2. **Григорова 1993:** Григорова, Л. Драмата на парадокса. Уайлд в българския културен контекст. С. Университетско издателство "Св. К. Охридски", 93г.
3. **Григорова 1991:** Григорова, Л. Драматургът Уайлд в контекста на българския литературен модернизъм – В: сп. Театър 91/4 Григорова 1972: Григорова, Л. Към проблема за естетизма на О. Уайлд. Портретът на Дориан Грей – В: Изв. на ИЛ 72/21
4. **Зидаров 1975:** Зидаров, К. Тигровата орхидея. – В: сп. Септември 75/11
5. **Курташева 1994:** Курташева, Б. О. Уайлд. Словото Нарцис.- В: Литературен вестник, 37, с. 24 -30., X. 94г.
6. **Лазарова 1991:** Лазарова, Е. Антонимията - морал в творчеството на О. Уайлд. – В: Ново време 91/12
7. **Лазарова 1986:** Лазарова, Е. Естетическият утопизъм на Оскар Уайлд – В: Философска мисъл. 1986, 4.
8. **Лазарова 1986:** Лазарова, Е. Ролята на парадокса в Уайлдовата естетика. – В: Философска мисъл, 86/12
9. **Лазарова 1989:** Лазарова, Е. О. Уайлд или театралното пространство като литературна вселена. – В: сп. Театър, 89/8
10. **Лазарова 1996:** Лазарова, Е. Уроците на любовта или философски подтекст в приказките на Уайлд. – В: сп. Философия, 96/1
11. **Лазарова 2009:** Лазарова, Е. Естетика на парадокса или ролята на парадокса като естетическо оръжие. – В: Литературен свят. 2009, 7, <http://literaturesviat.com/?p=8310>
12. **Парандовски 1986:** Парандовски, Ян. Цар на живота. Роман за О. Уайлд. С, 1986г.
13. **Паси 1979:** Паси, И. Смешното, С'79г.
14. **Паси 1979:** Паси, И. Немска класическа естетика, С'91г.
15. **Петров 1988:** Петров, З. Апостол на красотата.- В: сп. Младеч, 88/3
16. **Петров 1982:** Петров, З. Критикът като художник. Предговор, В, 1982
17. **Пешев 1970:** Пешев, А. Измислица и реалност в творчеството на О. Уайлд.- В: Год. на СУ, Фак. Сл. Фил., 70/2
18. **Стоева 1994:** Стоева, Е. Уайлд - покана за другост. – В: Лит. Вестник, 94/40
19. **Сирак Скитник 1995:** Сирак скитник. Тайната на примитива. – В: Русева, В. Манифести на българския модернизъм. Изд. Слово, В. Търново, 1995 с. 33
20. **Уайлд 1982:** Уайлд, О. Критикът като художник. Изд. Георги Бакалов, В. 1982.
21. **Ellman 1988:** Ellman, R. Oscar Wilde. New Work, 88 year

22. **Sampson 1990**:Sampson, G. The concise Kambridge histori of english literature. Uniwersity pres, 1990,page 617, 683, 719, 903
23. **Sanders 1994** :Sanders, A. "The short Oxford histori english literature" Oxford,University pres, 1994, p. 14-635
24. "The new pelican guide to english literature", edited by B. Ford vol.7 1983 year

За контакти:

Цветелина Цветанова – Цанева, старши учител по БЕЛ, IV ПКС, СОУПНЕ „Фр. Шилер” Русе, e-mail: ceci_frezia@abv.bg

Докладът е рецензиран.